

स्थानीय राजपत्र

बलेफी गाउँपालिकाद्वारा प्रकाशित

खण्ड-९ सङ्ख्या-१ बलेफी स्थानीय राजपत्र प्रकाशित मिति २०८२/०२/२३

भाग-२

बलेफी गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालयको सूचना

नेपालको संविधान बमोजिम गाउँ कार्यपालिकाले बनाएको तल लेखिए बमोजिमको मापदण्ड सर्वसाधारणको जानकारीको लागि प्रकाशन गरिएको छ ।

प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको न्यूनतम मापदण्ड, २०८२

पृष्ठभूमी : बालविकास कार्यक्रम सञ्चालनको क्रममा बालविकास केन्द्र स्थापनालाई प्रमुख क्रियाकलापको रूपमा लिइएको छ । ३ र ४ वर्ष उमेरका बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास र प्राथमिक शिक्षाको लागि तयारीको रूपमा यस कार्यक्रमलाई विस्तार गर्ने क्रममा विद्यालयमा पूर्वप्राथमिक कक्षाको वा समुदायमा प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको रूपमा सञ्चालन गर्ने नीतिगत प्रावधान रहेको छ । यसै सन्दर्भलाई हेर्दा पूर्वप्राथमिक कक्षा/प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको विस्तार द्रुत गतिमा वृद्धि भएको पाइन्छ तर विभिन्न अध्ययन र समय समयमा भएको विभिन्न अवलोकनबाट प्राप्त तथ्यलाई ध्यानमा राख्दा कार्यक्रमको गुणात्मक स्तरको मापदण्ड निर्धारण गर्नुपर्ने देखिन्छ । हाल भइरहेको प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको विस्तारबाट बालबालिकालाई बालविकासको अवसर प्रदान गरी पहुँच वृद्धिमा सहयोग भएको छ ।

बालबालिकाको विकासलाई कार्यक्रमका केन्द्रविन्दु मानी हालको केन्द्र विस्तार र बालविकास केन्द्रको अवस्थालाई हेर्ने हो भने बालबालिकाका लागि मैत्रीपूर्ण अवस्थाको व्यवस्था गर्नुपर्ने पनि देखिन्छ । त्यसका लागि बालविकास केन्द्रको न्यूनतम् मापदण्ड कायम गरी प्रत्येक बालविकास केन्द्रमा बालबालिकाको उमेर सुहाउदो सिकाई उपयुक्त भित्रि र बाहिरी वातावरणको व्यवस्थापन हुनुपर्दछ । प्रत्येक बालविकास केन्द्र/पूर्वप्राथमिक कक्षामा सो न्यूनतम व्यवस्था हुनु अनिवार्य गर्ने गराउन आवश्यक पहल हुनु पर्ने छ । न्यूनतम स्तरका रूपमा निम्न पक्षहरूलाई प्रमुख ध्यान दिई बालबालिकाका लागि उपयुक्त सेवा प्रदान गर्नुपर्ने हुन्छ । प्रत्येक बालविकास केन्द्र/पूर्वप्राथमिक कक्षा वर्षको कम्तिमा २२० दिन सञ्चालन हुनु पर्नेछ ।

बालविकास कार्यक्रमको परिचय : बालविकास केन्द्रमा बालबालिकाले भविष्यमा आफूले जान्न र सिक्नु पर्ने धेरै विषयहरूलाई खेल, बाल गीत, कथा, कुराकानी, अवलोकन, चित्र, नाटक जस्ता विभिन्न क्रियाकलापको माध्यमबाट अवधारणागत रूपमा स्पष्ट गरिन्छ । सानै उमेरमा अवधारणा स्पष्ट भएमा बालबालिकाले पछि विद्यालयमा सिकाउने कुनै पनि विषयलाई राम्रो बुझ्न सक्छन् बीचैमा विद्यालय छोड्ने क्रम घट्न जान्छ । यस केन्द्रमा शिशुको मानसिक, शारीरिक, सामाजिक संवेगात्मक विकास गर्न यथेष्ट मौका प्रदान गरिन्छ । बालविकास केन्द्र प्रारम्भिक बाल्यावस्थाको विकास सम्बन्धी अधिकार सुनिश्चित गर्ने एउटा बलियो माध्यम हो । बालविकास केन्द्रलाई शिक्षा विभागले दुई किसिमबाट सञ्चालन गर्ने व्यवस्था गरेको छ :

(क) समुदायमा आधारित बालविकास केन्द्र र

(ख) पूर्वप्राथमिक कक्षा ।

बालविकास केन्द्रको मुख्य लक्ष्य :

३ देखि ४ वर्ष उमेर पुगेका बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण विकासको अधिकार सुनिश्चित गरी प्राथमिक शिक्षाको लागि तयार गर्ने ।

बालविकास केन्द्रको उद्देश्य :

१. बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक, सामाजिक, संवेगात्मक विकास गर्ने,
२. बालबालिकाको स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाई स्थिति सुधारमा सहयोग गर्ने,
३. बालबालिकालाई क्रियाशील बनाई सिर्जनशील हुन प्रेरित गर्ने,
४. प्राथमिक शिक्षाको तयारीका लागि सिक्ने क्षमतामा वृद्धि गर्ने ।

प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र र पूर्वप्राथमिक कक्षाको परिभाषा :

१. समुदायमा आधारित बालविकास केन्द्र

बालबालिकाको उमेर अनुसार चौतर्फी विकास, सिकाई क्षमता विकास, कक्षा १ मा विद्यालय भर्ना हुन तयारी गर्ने अभिप्रायले समुदायले सञ्चालन गरेको केन्द्रलाई समुदायमा आधारित बालविकास केन्द्र भनिन्छ । यस प्रकारको केन्द्रमा ३ र ४ वर्ष उमेर पुगिसकेका दुई उमेर समूहका बालबालिकाहरूलाई एउटा स्थानमा बसेर सिक्ने वातावरण बनाइन्छ । यस्तो केन्द्र सञ्चालन गर्न एउटा सहजकर्ताको व्यवस्था गरिन्छ । यस प्रकारको केन्द्र प्राथमिक विद्यालयको पहुँच भन्दा करिब १० देखि १५ मिनेट टाढा हुनु पर्ने छ । विशेष गरी यस प्रकारको बालविकास केन्द्रले ३ र ४ वर्ष पुगेका ग्रामीण क्षेत्रमा सबै बालबालिकाको बालविकास गर्ने अधिकार सुनिश्चित गर्ने लक्षित गरिन्छ । यस्तो केन्द्रमा प्रत्येक वर्ष नयाँ ३ वर्ष उमेर पुगेका बच्चा भर्ना लिने र ५ वर्ष उमेर पुगेका बालबालिकालाई विद्यालयको कक्षा १ मा भर्ना गर्ने गर्नु पर्छ । यस्ता केन्द्रमा दैनिक चार घण्टाका दरले हप्ताको ६ दिन कक्षा सञ्चालन गरिन्छ ।

२. पूर्वप्राथमिक कक्षा

पूर्वप्राथमिक कक्षामा ४ वर्ष उमेर पुगेका बालबालिका १० देखि १५ मिनेटको दूरीमा रहेका प्राथमिक विद्यालयको पूर्वप्राथमिक कक्षामा भर्ना गरिन्छ जसलाई ५ वर्ष उमेर पुगेपछि कक्षा १ मा भर्ना गर्ने गर्नुपर्दछ । एउटा विद्यालयमा २५ जनासम्मको लागि विद्यालयभित्र छुट्टै एउटा कक्षाकोठा र १ जना छुट्टै तालिम प्राप्त सहजकर्ताको व्यवस्था गरी ४.३० घण्टासम्म बालबालिकाको स्तर सुहाउँदो क्रियाकलापद्वारा बालबालिकाको चौतर्फी विकास र कक्षा १ को निमित्त तयारी गरिन्छ । यो पूर्वप्राथमिक कक्षा विद्यालय व्यवस्थापन समितिले सञ्चालन गर्छ ।

पूर्वप्राथमिक कक्षामा कक्षा १ का विद्यार्थीलाई समावेश गर्न मिल्दैन । त्यस्तै पूर्वप्राथमिक कक्षाका बालबालिकालाई १ कक्षाको विद्यार्थीसँग मिसाएर सञ्चालन गर्न पनि मिल्दैन ।

प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र र पूर्व प्राथमिक कक्षाको न्यूनतम मापदण्ड

क्षेत्र	उप-क्षेत्र	न्यूनतम मापदण्ड	आदर्श मापदण्ड
भौतिक पूर्वाधार	घर कटेरो वा कोठा	- बालविकास केन्द्र र पूर्वप्राथमिक कक्षा बालबालिकाको घरबाट १० देखि १५ मिनेटको पहुँचमा हुनु पर्नेछ । - बालविकास केन्द्रको कोठाको लम्बाइ १८ फिट, चौडाइ १६ फिट र ८ फिट उचाइ, उज्यालो	कम्तिमा प्रति बालबालिकाको लागि २.०० वर्गमिटर क्षेत्रफलको कोठा

		प्रकाश आउने, हावा आवतजावत हुनसक्ने, स्थानीय वातावरण अनुकूल कम्तिमा ४ ओटा झ्याल तथा एउटा ढोका भएको ताला लगाउन मिल्ने घर वा कोठा हुनु पर्नेछ । • कक्षाकोठामा बालबालिकाको स्वास्थ्यलाई अनुकूल तापक्रम (जाडोमा घाम आउने र गर्मीमा हावा पस्ने) भएको कोठा हुनु पर्नेछ । • कोठाको क्षेत्रफल उपस्थित बालबालिकालाई स्वतन्त्र रूपले बस्न, चल्न, खेल्न तथा सुत्न पुग्ने हुनु पर्ने । • बालविकास केन्द्र वा पूर्वप्राथमिक कक्षा खुल्ला इनार, पोखरी, भीर र खोलाबाट टाढा स्थापना भएको हुनु पर्नेछ । • विद्यालयको हाताभिन्न बालविकास केन्द्र अथवा पूर्व प्रथमिक कक्षा सञ्चालन गर्नु पर्ने भएमा विद्यालय भन्दा केही पर स्थान उपलब्ध गराउनु पर्नेछ । • यदि विद्यालय दुई तले भएमा बालविकास केन्द्रका लागि भुईँ तल्लामा कोठा उपलब्ध गराउनु पर्नेछ । • बालविकास केन्द्रका लागि विद्यालयमा खेल्ने ठाउँ तथा बालबालिका सुहाउदो शौचालयको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।	
	कक्षा र कोठाको वातावरण व्यवस्था	कक्षा कोठा • कम्तिमा ५ जनाको ५ ओटा सानो-सानो समूह र २० देखि २५ जना बालबालिको ठूलो समुहलाई स्वतन्त्र रूपले बस्न, चल्न, खेल्न, नाच्न, घेरामा बसेर छलफल गर्न उपयुक्त ठाउँ	

		हुनु पर्नेछ । कोठा सफा, सुरक्षित, आकर्षित र सजिलै हिडडुल गर्न सकिने हुनु पर्नेछ । - उपयुक्त शैक्षिक खेल सामग्री बालबालिकाको पहुँच हुने गरी व्यवस्थित रूपले न्याकमा राखिएको हुनु पर्नेछ । - प्रत्येक सिकाइ क्षेत्रका लागि सामान राख्ने छुट्टाछुट्टै न्याकको व्यवस्था गर्ने साथै बच्चाको व्यक्तिगत सामान राख्न छुट्टै न्याकको व्यवस्था हुनु पर्नेछ । - विषयवस्तु अनुसारको आवश्यक सिकाई सामग्रीहरू सजाएर राखिएको हुनुपर्नेछ । अन्य सामग्रीहरू सुरक्षित रूपमा बच्चाले नभेट्ने ठाउँमा राखिनु पर्नेछ । विषयवस्तु अनुसार मात्र आवश्यक सामग्री झिकेर प्रयोग गर्नु पर्नेछ । - बालबालिकाले तयार पारेका क्रियाकलापहरू सबै केटाकेटीले देखेगरी बालबालिकाको आँखाको लेभलमा भित्तामा टाँस्नु पर्नेछ । पाटीको साइज कम्तीमा ३ फिट लम्बाई र १.५ फिट उचाईको हुनुपर्ने छ । पाटी कुनैपनि किसिमको स्थानीय सामग्री प्रयोग गरी बनाउन सकिनेछ । - सहजकर्ताले सिकाईको लागि प्रयोग गर्ने पोष्टर वा चित्र राख्नका लागि बच्चाको आँखाको उचाइमा रहने गरी एउटा नरमपाटीको व्यवस्था हुनु पर्नेछ । - कक्षाकोठामा व्यवस्थित रूपले बालबालिकालाई खेल्न बालुवा, पानी र माटोका व्यवस्था गरी खेल्न दिएको हुनु पर्नेछ ।	
--	--	---	--

		• कक्षाकोठाको चारैतिर बालबालिकाले लेख्न मिल्ने उचाइमा कालोपाटीको व्यवस्था हुनु पर्नेछ । • कक्षाकोठाभित्र भित्तामा विषयवस्तुमा आधारित पोष्टर टाँसिएको हुनु पर्नेछ । • कक्षाकोठा रमाइलो बनाउन विभिन्न खेल्ने सामग्रीका साथै मौसम, बार, अनि दिनहरुको चार्ट तथा घडी र अन्य सामग्रीहरू बालबालिकाले देख्ने गरी राख्नुपर्नेछ ।	
	बसाईको अवस्था	• स्थानीय स्तरमा उपलब्ध सामग्रीहरू जस्तो: साना साना ढुङ्गा, कपडाको टुक्रा, छेस्का, बीउविजन, मौसम अनुसारको बोटविरुवा, स्थानीय स्तरमा उपलब्ध खेलौना संकलन गर्ने र उपयुक्त सिकाइ क्षेत्रमा व्यवस्थित गरी राखिएको हुनुपर्नेछ । • बालबालिकाले प्रयोग गर्ने सामग्री उनीहरू आफैले झिक्न र राख्न सक्ने गरी व्यवस्था गरिएको हुनुपर्नेछ । • बालबालिकालाई भुँईको चिसो र फोहोरले असर नपर्ने गरी बसाइको लागि गुन्द्री/नरम/चकटी/फल्याकको व्यवस्था गरिएको हुनु पर्नेछ । • कोठाको क्षेत्रफल लम्बाइ १८ फिट र चौडाइ १६ फिटभन्दा बढी भएमा मात्र होचो ४ जनाको निम्ति एउटा टेबल र प्रत्येक बालबालिकालाई १/१ ओटा स-साना भुँईबाट ८ इन्च उचाइमा रहने गरी हलुका कुर्चीको व्यवस्था गर्नुपर्नेछ । • यदि कुर्सी टेबलको व्यवस्था गरिएको भए सो आवश्यकता अनुसार सजिलैसँग सार्न मिल्ने हुनु पर्नेछ ।	

		• बसाई व्यवस्था सानो समूहको क्रियाकलापलाई मिल्दो हुनु पर्नेछ । • क्रियाकलाप अनुसार सानो तथा ठूलो समूहमा बस्न र समूह विभाजन गर्न मिल्ने बसाइ व्यवस्था हुनु पर्नेछ । • बालबालिकाहरू एकअर्कासम्म सहजै पुग्न मिल्ने र हिडडुल गर्न मिल्ने गरी बस्ने व्यवस्था गरिएको हुनु पर्नेछ ।	
	सिकाइ क्षेत्रको व्यवस्था	• केन्द्रको कोठाभित्र बालबालिकाले आफै खेलै सिकने वातावरण बनाउन निम्न सिकाई क्षेत्रको व्यवस्था गरिएको हुनु पर्नेछ : • पुस्तकालय/भाषा सिकाई क्षेत्र : जसमा बालकथा, बच्चाहरूलाई चित्रात्मक तथा अङ्क तथा अक्षरको ज्ञान हुने पुस्तिकाहरू, फलाटिन बोर्ड, विभिन्न चराचुरुङ्गी पशुपङ्क्षी, मानिसको मूर्ति • गणित सिकाइ क्षेत्र : अंक अंकित पजल, रङ्गीन डोमिनो, स्थानीय स्तरमा उपलब्ध हुने बियाँ, काठ तथा ढुङ्गाका सानासाना टुक्रा • अभिनय क्षेत्र : जसमा पुतली, भाँडाकुटी, सामानहरू • सिर्जनात्मक सिकाइ क्षेत्र : जसमा ब्लक, पजल, उत्रे बुत्रे सामग्री, रङ्ग, ब्रुस, आकार साइज मिलाउने, छुट्याउने, विभिन्न रङ्गको कागज, माटो, बालुवा, पानीको व्यवस्था गरिएको हुनु पर्नेछ । • स्वावलम्बन सिकाइ क्षेत्र : जसमा तुना बान्ने, इजार बान्ने, फस्नर लगाउने, हुक लगाउने, टाँक लगाउने सामग्रीहरू ।	आरामको लागि छुट्टै स्थानको व्यवस्था गर्न सकिने छ ।

		विज्ञान सिकाई क्षेत्र : जसमा तराजु, स्केल, माटो, बालुवा जस्ता बच्चाले अभ्यास गर्ने सामग्रीहरूको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।	
	सहजकर्ताले गर्नुपर्ने आवश्यक व्यवस्था	- सहजकर्ताले आवश्यक गीत, कथा, चित्र, दैनिक कार्यतालिका, पोष्टर साईजमा बनाएर भित्तामा टाँसेको हुनु पर्नेछ । - पाठ्यक्रम, शिक्षण सहयोगी पुस्तिका बाल कथा र उमेर सुहाउँदो उपयोगी पुस्तकहरूको व्यवस्था गर्नुपर्नेछ । - वर्षमा दुईपटक प्रत्येक बालबालिकाको तौल तथा उचाइको नाप लिई अभिलेख राख्ने । उचाइ नाप्न बच्चालाई भित्तामा उभ्याई इञ्चटेपको प्रयोग गरी नाप्ने व्यवस्था हुनु पर्नेछ । - अभिभावकलाई आफ्नो बालबालिकालाई अनिवार्य रूपमा खाजा घरबाटै पठाउन जानकारी गराउनु पर्नेछ । - बालबालिकाले ल्याएको खाजा समयमा खुवाउने व्यवस्था गरेको हुनु पर्नेछ ।	
स्वास्थ्य सरसफाई पोषण र सुरक्षा		- प्रत्येक बालबालिकाका लागि पुग्दो सफा र सुरक्षित पिउने पानी तथा सरसफाईको लागि थप आवश्यक पानीको व्यवस्था गरेको हुनु पर्नेछ । - प्राथमिक उपचारको बाकसको व्यवस्था हुनुपर्ने जसमा साधारण चोटपटक लाग्दा प्रयोग गर्ने औषधिहरू जस्तै: डिटोल, कपास, ब्याण्डेज, टेप, बेटाडिन उक्त बाकसमा राखिनु पर्नेछ । मुखबाट खाने कुनै पनि औषधि सो प्राथमिक उपचार बाकसमा राखिनु हुँदैन ।	

		- स्वास्थ्य चौकीबाट उपलब्ध गराइने नियमित स्वास्थ्य सेवा सुनिश्चित गर्नु पर्नेछ । - बालबालिकाको स्वास्थ्य परीक्षण वर्षमा २ पटक स्थानीय स्वास्थ्यकर्मीलाई केन्द्रमा बोलाइ गराउने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।	
	धारा पानी र शौचालयको व्यवस्था	- बालविकास केन्द्रमा शुद्ध खानेपानीको व्यवस्था हुनु पर्नेछ । - तोकिएको मापदण्ड अनुसार बालबालिका सुहाउँदो शौचालयको व्यवस्था गरिनु पर्नेछ । - शौचालय चिप्लो, थुनिने, डरलाग्दो, अग्लो, लड्ने र खतरापूर्ण, फोहोर, किरा जीवजन्तु लुक्ने किसिमको हुनु हुँदैन । - शौचालयमा मग, बाल्टिनमा पानी र साबुनको व्यवस्था हुनु पर्नेछ ।	बालबालिकाको पहुँचमा स्वच्छ र शुद्ध पिउने पानीको धाराको व्यवस्था गर्न सकिने
केन्द्रमा न्यूनतम हुनुपर्ने सामग्री	सिकाइ क्षेत्र अनुसारको खेल सामग्रीहरू	स्वावलम्बनका सीप, बौद्धिक, सामाजिक, सम्बेदात्मक, भाषिक, शारीरिक विकाससँग सम्बन्धित खेलौना: - बालबालिकालाई क्रियाकलापमा संलग्न गराउन वास्तविक सामग्रीहरू झल्काउने स-साना निम्न खेलौनाहरूको व्यवस्था गरेको हुनुपर्ने, जस्तो : पुतली, ब्लक, मान्छे, पशु, घर, चरा, स्वास्थ्य चौकी, विद्यालय आदिको मोडुल १/१ सेट । - डोरी बाँध्ने, हुक लाउने, टाँक लगाउने, तुना बाँध्ने, चेन लाउने जस्ता क्रियाकलाप गराउने मोडल बोर्ड १।१ सेट । - तराजु, स्केल, माटो, बालुवाजस्ता बच्चाेले अभ्यास गर्ने सामग्रीहरूको व्यवस्था गर्ने । - ऐना १ वटा - घडी १ वटा	प्रत्येक कुनामा बालबालिका को एक समूह (५ जना) का प्रत्येकले प्रयोग गर्न वा खेलन पुग्ने सामग्री वा एकै प्रकारका सामग्री समूहका (५ जना) प्रत्येकलाई पुग्ने गरी स्थानीय

		○ मौसम चार्ट १ वटा ○ बार चार्ट १ वटा ○ नेम कार्ड २५ वटा • २ ह ४ इञ्चको विषयवस्तु अनुसार डोमिनो कम्तिमा १२ सेट (शरीर, परिवार, चराचुरुङ्गी, बोटबिरुवा, कीरा फट्याङ्ग्रा, फूल, भाँडावर्तन, जनावर लुगाफाटा, बाजागाजा, सागसब्जी, माछा) निम्न साइजमा काठका टुकामा तल लेखिएका कुरा समावेश हुनु पर्नेछ : ○ ४.५ इञ्च साइजको अक्षर बोर्ड ○ ४.५ इञ्च अंक रहेको अक्षर बोर्ड • ६ ह ८ इञ्च फल्यास कार्ड विषयवस्तु अनुसारको प्रत्येक विषयमा ५ ओटा • पजल कम्तिमा १२ पिसको पजल १२ किसिमको विषयवस्तुसँग मिल्दो । • भान्छाका सामानहरू • कपडाका सामग्रीहरू • कपडाको ८ इञ्चको नेपालको झण्डा १ ओटा . ४ रङ्गको कपडाको फित्ता ८ ओटा • हाते रिड ४ ओटा • कपडाको बिनबाग ४ ओटा (विभिन्न साइजका) • पुतली कम्तिमा २ जोडी • लम्बाइ १६ ह २४ इञ्च फ्लाटिन बोर्ड १ ओटा • २५ ओटा पकेट भएको चार्ट १ सेट • १२ देखि १८ इञ्चसम्मको रबर बल २ ओटा • पपेट १ जोडी • पुतली परिवार १ सेट	सामग्रीलाई प्रयोग गरी बालबालिकालाई उपयुक्त र आकर्षक हुने किसिमका खेलौनाः/ सामग्री • बालबालिका हरूलाई तौल लिने र नाप लिन सामग्रीहरू
--	--	---	---

		• ३.५ ह २.५ इञ्चको नाम कार्ड २५ ओटा झुन्डाउन मिल्ने गरी पुस्तक/पुस्तिकाहरू • चित्रकथा किताव - १२ ओटा • बाल गीतको किताव - १ • बाल कविता किताव - १ • अन्य सामग्रीहरूमा • स्पर्शका सामानहरू ५ ओटा/जोडाको १ सेट (खस्रो, चिप्लो, नरम चिज राखेर बनाएको बोर्ड • स्वावलम्बी सीप सिकाउने सामानहरू २ सेट (जस्तै: तुना बान्ने, इजार बान्ने, फस्नर लगाउने, हुक लगाउने, टाँक लगाउने) • विन व्याग ५ ओटा (विभिन्न साईजका) • छनछना आवाज आउने खेलौनाबाजा १ ओटा • विभिन्न आवाजको जोडा मिलाउने वस्तुहरू ४ जोडाको सेट • स्थानीय ठोस वस्तुहरू विषयवस्तुअनुसार संकलन गर्ने र सिकाइमा प्रयोग गर्ने । • स्थानीय स्तरमा खेलौनाको रूपमा प्रयोग गर्न सकिने सामग्रीहरू जस्तै : • बाँसका टुक्राहरू • विभिन्न आकार र प्रकारका ढुङ्गाहरू • मकैको खोया • विभिन्न किसिमका बियाहरू • कपडाका टुक्राहरू • काठका टुक्राहरू • नरिवलको खपडा • लप्सीका बिया • ३ नम्बरको भर्ना पुस्तिका — १	
--	--	--	--

		• बैठक पुस्तिका — १ • हाजिरी रजिस्टर — १ • लेखा पुस्तिका — १ • स्वास्थ्य पुस्तिका — १ • हरेक बालबालिकाको निम्ति १।१ ओटा व्यक्तिगत फाइल • २४ गेज १८×१२ को १ ओटा पूर्वलेखन अभ्यास पुस्तिका प्रत्येक बालबालिकालाई १।१ ओटा • हरेक बालबालिकालाई १।१ ओटा लेखन अभ्यास पुस्तिका	
बाहिरी वातावरण	बाहिरी खेलका सामग्रीहरू	बालबालिकालाई खेलन उपयुक्त खेल सामग्रीहरूको व्यवस्था : जस्तै: चिप्लेटी, टायरको टनेल, ढिकिच्याउ, पिङ्ग, चिप्लेटी, भन्याड, बलहरू, स्किपिड, जिगस	शीतलका लागि चौरमा रुख र राम्रोका लागि फूलबारी बगैँचाको व्यवस्था गर्ने • चौरलाई घेरावारले बार्न सकिने
केन्द्र सञ्चालन व्यवस्थापन समिति		७ देखि १३ जनाको एक समावेशी व्यवस्थापन समिति गठन गरी केन्द्र सञ्चालन गरिएको हुनु पर्नेछ । • सो सञ्चालन समितिले नियमित रूपमा केन्द्र सञ्चालन गर्न सहयोग पुऱ्याएको हुनु पर्नेछ । • बैठक नियमित र सक्रिय रूपमा सञ्चालन भएको हुनु पर्नेछ । • बालविकाश केन्द्र शनिवार तथा स्थानीय बिदाको दिन बाहेक दिनको ४ देखि ४:३० घण्टा,	

		हसामा ६ दिन नियमित सञ्चालन भएको हुनु पर्नेछ । • बालविकास केन्द्र दिगो र गुणात्मक किसिमबाट सञ्चालन गर्नका लागि अभिभावक र व्यवस्थापन समितिको राय सल्लाहमा आर्थिक सहयोगसम्बन्धी नीति नियम बनाउने तथा सहयोग जुटाउने व्यवस्था गरिएको हुनु पर्नेछ । • व्यवस्थापन समिति तथा अभिभावकहरूको मासिक बैठक नियमित बसिएको पर्नेछ । • ४ वर्ष पूरा भएको तर ५ वर्ष पूरा नभएका बच्चाहरू मात्र केन्द्रमा समावेश गरिएको हुनु पर्नेछ ।	
मानवीय स्रोत साधन	सहजकर्ताको योग्यता, गुण र व्यवहार, सीप	• सहजकर्ता कम्तिमा १० कक्षा उत्तीर्ण भएको हुनुपर्ने । (सहजकर्ता स्थानीय तथा सम्बन्धित ठाउँको भाषा बोल्न सक्ने विवाहित र सकभर २५ देखि ३५ वर्षका महिलालाई प्राथमिकता दिने), प्रारम्भिक बालविकास विषय लिएर कक्षा १० उत्तीर्ण गरेको उम्मेदवारलाई विशेष प्राथमिकता दिन सकिनेछ । • ९० घण्टाको आधारभूत व्यावहारिक तालिम प्राप्त गरेको । • प्रत्येक बालबालिकालाई समानरूपले माया र राम्रो व्यवहार गर्ने । • प्रत्येक केन्द्रको निम्ति १ जना सहजकर्ताको व्यवस्था गर्ने । • प्रत्येक बालबालिकाको आवश्यकता अनुरूप सहयोगको लागि तत्पर हुनुपर्ने ।	सहजकर्ताले आफ्नो ज्ञान सीपका लागि फुर्सदका समय (बालबालिका सुतेको समय) को प्रयोग गर्ने । • नजिकका सहजकर्ता, स्रोत व्यक्तिहरू समय—समयमा भेला भई आपसी छलफल र अन्तरक्रिया गर्ने । • सहजकर्ता

		• सहजकर्ताले बालबालिकालाई सुरक्षित महसुस गराउन सक्नुपर्ने । • बालबालिकालाई मायालु तवरले र नम्र रूपले अन्तर्क्रिया गर्ने । • पिछडिएका, अपाङ्ग र विशेष ध्यान दिनुपर्ने बालबालिकाहरूलाई सौहार्दतापूर्वक स्वागत गर्ने र तिनीहरूको आवश्यकता रुचि र क्षमतालाई ध्यानमा राखी क्रियाकलापमा संलग्न गराउने । नियमित रूपमा (कम्तिमा हरेक वर्षमा शैक्षिक सत्र शुरुवात हुनु अघि) अभिभावकलाई अनिवार्य अभिमुखीकरण गरेको हुनुपर्ने । • केन्द्रमा आउने वित्तिकै बालबालिकाको स्वास्थ्यको साधारण निरीक्षण गर्ने । • बालबालिकाहरू बढी सक्रिय हुने क्रियाकलापमा जोड दिने । • सहयोगी कार्यकताले कक्षा सञ्चालनका लागि आवश्यक तयारी गर्ने । • सहजकर्ताले आवश्यकता अनुसार पाठ्यक्रमका उद्देश्य मिल्दो सिक्ने वातावरण र क्रियाकलाप गराउने, • केन्द्र अथवा पूर्वप्राथमिक कक्षामा प्रयोग हुने सामग्रीहरूको उचित प्रयोग, भण्डारण र समय समयमा परिवर्तन गर्ने व्यवस्था तथा संरक्षण गर्ने, • बालबालिकाको लागि सहज हुने गरी उनीहरूको आँखाको सिधा पर्ने गरी उनीहरूको उचाइमा रहेर आकर्षक रूपले अन्तरक्रिया गर्ने,	बालबालिकाको घर जाने र अभिभावकसँग अन्तर्क्रिया गर्ने । • सहजकर्ता र बालबालिकाका समुदायमा घुम्ने । • बालबालिका केन्द्र बाट विद्यालय भर्ना हुनु अघि केन्द्रबाट प्रमाणपत्र सहितको बिदाइ कार्यक्रम हुनु पर्ने ।
--	--	---	--

		• बालबालिकाका विशेष क्रियाकलापहरूलाई अभिलेख राख्न बालबालिकाका प्रत्येक क्रियाकलापहरूमा अवलोकन गर्ने, • समुदायमा प्रचलित कथा, गीत र स्थानीय परिप्रेक्षमा प्राप्त स्रोतहरूसँग बालबालिकालाई परिचित गराउनु पर्ने,	
	सहजकर्ताको काम	• समुदाय, अभिभावकसँग संमन्वय गर्न सक्ने हुनु पर्ने, दैनिक कार्ययोजना तयार गरी सोअनुसार केन्द्र सञ्चालन गर्ने, • बालबालिकालाई आवश्यक पुस्तिका, खेलौना उपलब्ध गराएको हुनुपर्ने, • स्थानीय सामग्रीको प्रयोग गरी बालबालिकाको शारीरिक मानसिक विकासका लागि उपयुक्त सहयोग गर्ने, • समय—समयमा अभिभावकलाई केन्द्रमा ल्याई छलफल र अन्तरक्रिया गर्ने, • प्रत्येक वर्ष नयाँ बालबालिकाका अभिभावकलाई बालविकासबारे कम्तिमा एकदिने परिचयात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, • विद्यालय जान तयारी भएका बालबालिकालाई विद्यालयमा लैजाने र विद्यालयसँग परिचित गराउने, सहजकर्ताले केन्द्रको बालबालिकालाई त्रैमासिक वा चौमासिक रूपमा विद्यालय भ्रमण गराउने, • घर जानुअघि हरेक बालबालिका आफूले दिनभरि के सिके भनी मूल्याङ्कन गर्न लगाउने, • त्रैमासिक रूपमा बालबालिकाको प्रगति मूल्याङ्कन गराउने ।	

		- केन्द्रको प्रगति प्रतिवेदन तोकिएको ढाँचामा तयार गर्नुपर्ने, - व्यवस्थापन समितिबाट केन्द्रको प्रगति प्रतिवेदनमा प्रमाणित गराई सम्बन्धित संस्थामा पेश गर्नुपर्ने, सञ्चालित सबै केन्द्रहरूको छुट्टाछुट्टै प्रगति प्रतिवेदनहरूको फाइल खडा गर्नुपर्ने, - बालविकास केन्द्रको केन्द्र विवरण पुस्तिकाको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।	
	अभिभावक र समुदायले गर्ने सहयोग	- अभिभावक र समुदायले गर्ने सहयोगअभिभावकले बालबालिकाका लागि खाजा, रुमाल, काड्योको व्यवस्था गर्ने, - बालविकास केन्द्रमा कम्तिमा वर्षको चारपटक उपस्थित भई सहजकर्तासँग बालबालिका बारेमा सोधपुछ कुराकानी गर्ने, - अभिभावकहरूले केन्द्रको लागि आवश्यक सामग्रीको व्यवस्था गर्न सहयोग गर्ने, - केन्द्र व्यवस्थापन समिति गठन गर्ने, - समितिका सदस्यहरूले बालविकास केन्द्र व्यवस्थापनसम्बन्धी तालिम लिएको हुनुपर्ने, प्रारम्भिक बालविकास व्यवस्थापन समिति आफैले केन्द्र सञ्चालन भएनभएको अनुगमनको जिम्मा लिनुपर्ने, - पूर्वप्राथमिक कक्षाको सम्बन्धमा, प्रधानाध्यापकले केन्द्र स्थापना सञ्चालन तथा अनुगमन गरी जिल्ला शिक्षाकार्यलयमा प्रतिवेदन पठाउनु हुनुपर्ने, - पूर्वप्राथमिक कक्षाका विद्यालय प्रमुखले प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र व्यवस्थापनसम्बन्धी अभिमुखिकरण तालिम लिएको हुनु पर्नेछ,	केन्द्रको विभिन्न सिकाइ क्रियाकलापमा समुदायको र अभिभावकको संलग्नता हुनुपर्ने, बालबालिकालाई उनीहरूको रुचि र क्षमतालाई मध्यनजर राखी घरका कामकाजमा सहभागी बनाउन प्रोत्साहन दिने र वातावरणबाट सिक्ने मौका दिन

		प्रधानाध्यापकले बालविकास केन्द्रसम्बन्धी नीति नियम र बालविकास केन्द्रको पाठ्यक्रमअनुसार केन्द्र सञ्चालन गर्नुपर्ने,	वातावरणमा घुम्न खेल्न दिने ।
	बालबालिकाको उमेर, सङ्ख्या, सिकाइ	- बालबालिकाको उमेर कम्तिमा ३ वर्ष पूरा गरेको हुनुपर्ने, - एउटा केन्द्रमा बढीमा २० देखि २५ जना बालबालिका मात्र राखिएको हुनुपर्ने, - बालबालिकाहरू एकआपसमा वा समूह—समूहमा खेलेर, कुरा गरेर र मनोरञ्जन गर्दै सिक्दै गरेको हुनुपर्ने, - बालबालिकाले विभिन्न क्रियाकलाप र खेल आफैँले छानेर सिक्दै गरेको हुनुपर्ने, - सामग्रीहरू खेल्नसकेपछि र चलाइसकेपछि ठीक ठाउँमा राख्ने काममा बालबालिका नै संलग्न भएको हुनुपर्ने, - बालबालिकाको विभिन्न रुचि र प्रयासलाई सहयोग गर्नुपर्ने, - बालबालिकाहरूलाई केन्द्रमा साथीहरूबाट सुरक्षित अनुभव गराउने, - केन्द्र खुलेको दिनहरूबाट बच्चाहरूको औसत हाजिरी ७०% हुनुपर्ने ।	
गुणस्तरीय केन्द्रका लागि आवश्यक वातावरण		- बालबालिकाको सङ्ख्या अनुरूप खेलौना र अन्य सिकाइ सामग्री पर्याप्त उपलब्ध गराएको हुनुपर्ने, - केन्द्रमा अभिभावकका लागि सूचना पाटीको व्यवस्था गरिएको हुनुपर्ने । साथै केन्द्रको लागि अभिभावकबाट आएका सुझाव राख्ने व्यवस्था पनि गरिएको हुनुपर्ने, - ठूला बालबालिकाले	बालविकास सम्बन्धी जानकारी व्यक्तिको व्यवस्था र सो जानकारी व्यक्ति र अभिभावक बीच

		आप्तना भाइ बहिनीलाई खेलौना बनाउने, खेलाउने र सिकाउने वातावरण हुनुपर्ने - अभिभावक तथा सुमदायका व्यक्तिहरूद्वारा केन्द्रको अनुगमन, निरीक्षण र भेटघाट गर्ने व्यवस्था गरिएको गर्नुपर्ने, - प्रारम्भिक बालविकास समितिले बालविकास केन्द्रको अनुगमन तथा बालविकासको सम्बन्धमा चासो राखिनु पर्ने, - बालविकासका लागि आवश्यक सहयोगमा समुदायलाई जानकारी र समुदायलाई सहयोग प्राप्त गर्ने वातावरण हुनुपर्ने, - केन्द्र वार्षिक कम्तिमा २२० दिन खुलेको हुनुपर्ने।	बालविकासका लागि आवश्यकता सम्बन्धी अन्तरक्रिया हुनुपर्ने, बालविकासमा बालबालिकाको स्तर, तथा बालबालिका सम्बन्धी मुद्दा र समस्या सम्बन्धी जानकारी हुनुपर्ने, केन्द्रमा ठूला बालबालिकाहरू साना बालबालिकाको स्याहारमा संलग्न हुनुपर्ने।
प्रशासनीक व्यवस्था	शैक्षिक तथा अन्य सामग्रीहरू	- केन्द्रको आय-व्ययको अभिलेख, बालबालिका भर्ना भएको, हाजिर भएको र छोडेको रेकर्ड व्यवस्थित हुनुपर्ने। - बालबालिकालाई आवश्यक मात्रामा समयमा खोप गराइएको अभिलेख राखिनु गर्नुपर्ने, - प्रारम्भिक बालविकास सहजकर्ता कम्तिमा २४० दिन उपस्थित हुनुपर्ने, - प्रारम्भिक बालविकाससम्बन्धी जानकारी प्राथमिक विद्यालय नजिकैको जिल्ला शिक्षा कार्यालय र स्रोत व्यक्तिलाई दिनुपर्ने,	प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र वा पूर्व प्राथमिक कक्षा कार्यक्रमको सामाजिक लेखा परीक्षण गराउनु पर्ने,

		• खपत नहुने सामग्रीहरू सहजकर्ता पाठ्यक्रम-१, • दराज-१, गुन्त्री आवश्यकता अनुसार, बाल्टिन-१, गिलास-३, मग-२, जग-१, नेलकटर-५, कैची-१०, पंचिङ्ग मेसिन-१, स्टापलर-१, स्केल-२, ऐना-१, बल्याकवोड-१, टिन बाकस, बालबालिकाको लागि क्रियाकलाप रेकर्ड फाईल-२५, • खपत हुने सामग्रीहरू : १, कार्वन पेपर १ जिस्ता, प्लेन पेपर ५ जिस्ता, साइन पेन ५ रङ्गका, रजिष्टरहरू (हाजिरी, मिटिङ माइनुट, जिन्सी, हिसाब किताब, फाइल), बच्चाको व्यक्तिगत फाइल, नाम कार्ड, कपडाको पकेट चार्ट, पि.टि. खेलाउने डोरी	
	अभिलेख	• बालविकास केन्द्रको रेकर्ड, रजिष्टरलाई दुरुस्त राखी आवश्यक परेकाबेला सम्बन्धित व्यक्तिलाई प्रस्तुत गर्न सकिने व्यवस्था भएको, • केन्द्रमा प्राप्त सहयोग र केन्द्रमा खर्च हुने विवरणको अभिलेख देखे गरी राखे, • पाठ्यक्रम र स्रोत पुस्तिका प्रयोग गरी केन्द्रको दैनिक कार्यतालिका सञ्चालन गर्ने, • हरेक बालबालिकाहरूको व्यक्तिगत फायल स्थापना गरी उनीहरूको विकास प्रक्रिया र • सिकाइ प्रगतिको अभिलेख राखे, • केन्द्रमा भर्ना गर्दा जन्म दर्ता लिइ फाइलिङ गर्ने, • हिसाब किताब दुरुस्त राखिएको हुनुपर्ने, • बैठकको निर्णय लेखिएको रजिष्टर, • विभिन्न संघसस्थासंग लेखापढी गरिएको फाइल • केन्द्र सञ्चालन स्वीकार्यको कागजपत्र	

बालविकास केन्द्र/पूर्वप्राथमिक कक्षाको प्रभावकारीताका लागि कार्यक्रमसम्बन्धी न्यूनतम मापदण्ड :

बालविकास केन्द्र स्थापना गर्नु अघि जिल्ला शिक्षा कार्यालयले आफ्नो मातहतका विद्यालय निरीक्षक, स्रोत व्यक्ति र प्रधानाध्यापक मार्फत् समुदायमा आधारित बालविकास केन्द्र सञ्चालन गर्न अथवा विद्यालयमा पूर्वप्राथमिक कक्षा सञ्चालन गर्न निम्न प्रक्रियाहरू सञ्चालन गर्नुपर्नेछ :

- समुदायमा कार्यक्रमको अभिमुखीकरण गर्ने तथा कार्यक्रमको व्यापक जानकारी गराउने,
- ३ र ४ वर्ष उमेर पुगेका बच्चाहरूको तथ्याङ्क संकलन गर्ने,
- समुदायमा केन्द्र व्यवस्थापन समिति गठन गर्ने,
- विद्यालयमा पूर्वप्राथमिक कक्षाको निम्ति कक्षा व्यवस्थापन समिति गठन गर्ने, समितिको पहलमा स्थानीय सहजकर्ता छनौट गर्न लगाउने,
- सहजकर्ताको निम्ति आवश्यक विशेषता र योग्यताको जानकारी दिने,
- प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र/पूर्वप्राथमिक कक्षा व्यवस्थापन समितिको तालिम दिने,
- केन्द्रको नीति नियम समिति आफैले तयार गर्न लगाउने,
- केन्द्रलाई विद्यालयमा, गा.वि.स. वा नगरपालिकामा आवद्ध गर्न लगाउने,
- केन्द्रको कोष स्थापना र व्यवस्था गर्ने र बैकमा खाता खोल्न लगाउने,
- केन्द्रको निम्ति स्थान, भवन वा कटेरो व्यवस्था गर्न लगाउने,
- समितिले छनौट गरेको व्यक्तिलाई सहजकर्ताको आधारभूत तालिममा समावेश गराउने,
- केन्द्र सञ्चालन गर्न आवश्यक सामग्री सहयोग (शैक्षिक तथा खेलकुद) प्रदान गर्ने,
- सहजकर्ताले गाउँमा केन्द्र सञ्चालन गर्ने,
- यदि पूर्वप्राथमिक कक्षा स्वीकृति गरेको भए विद्यालयमा छुट्टै एउटा कोठामा कक्षा सञ्चालन गर्ने बारे विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई जानकारी दिने,
- केन्द्रको सुपरिवेक्षण स्रोत व्यक्ति, विद्यालय निरीक्षक वा प्रधानाध्यापकले प्रत्येक २ महिनामा १ पटक गर्ने,
- अभिभावकहरूलाई बालविकास केन्द्रको बारेमा वर्षमा १ पटक अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- सहयोगी कार्यकर्ताहरू बीच चौमासिक बैठक सञ्चालन गर्ने,
- बैठक सञ्चालन सकेसम्म स्रोत केन्द्रमा सञ्चालन गर्ने,
- व्यवस्थापन समिति प्रतिनिधिहरूको चौमासिक बैठक स्रोत केन्द्रमा सञ्चालन गर्ने,
- सहजकर्ता पुनर्ताजगी तालिम सञ्चालन गर्ने,
- उमेर पुगेका बालबालिकाहरू विद्यालय भर्ना गरेको छ, छैन अनुगमन गर्ने,

- केन्द्रको अभिलेख र प्रतिवेदनको व्यवस्थापन गर्ने,
- समुदायमा सञ्चालित बालविकास केन्द्रको प्रतिवेदन र अभिलेख विद्यालयमा समावेश गराउने,
- विद्यालयबाट बालविकास केन्द्रको अभिलेखलाई स्रोत केन्द्रमा उपलब्ध गराउने र स्रोतकेन्द्रबाट अभिलेख जिल्ला शिक्षा कार्यालयमा उपलब्ध गराउने ।

बालविकास केन्द्रमा दैनिक गर्नुपर्ने न्यूनतम क्रियाकलापहरू

क्र.सं.	केन्द्रमा गरिने क्रियाकलाप
१.	स्वागत
२.	सरसफाई अवलोकन
३.	व्यायाम
४.	प्रार्थना
५.	दिसापिसाब गराउने
६.	घेरा समय
७.	हाजिरी
८.	समय र मौसम मिलाउने
९.	विषयवस्तु सम्बन्धी सामूहिक/समूह कृयाकलाप • गीत, • कथा, • अभिनय, • सिर्जनात्मक चाल • पूर्वसाक्षरता क्रियाकलाप, • बालबालिकाको मौलिक क्रियाकलाप
१०.	पुनरावलोकन/ठूलो समूहमा छलफल
११.	आराम
१२.	पूर्वसाक्षरता/क्रियाकलाप
१३.	सामूहिक स्वतन्त्र खेल, समूह खेल र स्वावलम्बन सीप विकास खेल
१४.	खाजा समय
१५.	बाहिरी खेल

१६.	पुस्तकालय तथा स्वतन्त्र लेखे क्रियाकलाप समय (पुस्तक प्रयोग गरेर कथा पढने)
१७.	बिदाई गीत

प्रमाणीकरण मिति: २०८२/०२/२३

आज्ञाले,
लोकेन्द्र बहादुर राई
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत